

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра міжнародного приватного, комерційного та цивільного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«ПРАВОВИЙ СТАТУС УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ»

Студента 2 курсу, 5м групи,
спеціальності 081 «Право»
спеціалізації «Комерційне
право»

Галієвої Ангеліни Маратівни

*підпис
студента*

Науковий керівник
доцент кафедри комерційного
права

Мельничук Максим
Володимирович

*підпис
керівника*

Гарант освітньої програми
доктор юрид. наук,
доцент

Мазаракі Наталія Анатоліївна

*підпис
керівника*

Київ 2019

ЗМІСТ

ВСТУП⁴

РОЗДІЛ 1. УЧАСНИКИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ: ТЕОРЕТИЧНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ¹⁰

- 1.1. Поняття та ознаки суб'єктів господарського процесу¹⁰
- 1.2. Класифікація суб'єктів судового господарського процесу¹²
- 1.3. Процесуальна взаємодія між учасниками у господарському судочинстві¹⁷

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ²²

- 2.1. Сторони в господарському процесі²²
- 2.2. Склад господарського процесу і суду. Суддя господарського суду.³⁰
- 2.3. Інші учасники господарського процесу³³

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ³⁹

- 3.1. Питання реалізації процесуального статусу учасників господарського процесу³⁹
- 3.2. Особливості прав та обов'язків учасників господарського процесу⁴⁵

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Ошибка! Закладка не определена.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ⁵²

ВСТУП

Актуальність теми. Згідно ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом [1]. В реалізації завдань підвищення правової захищеності громадян особлива роль належить судовій формі захисту порушених або оспорюваних прав і законних інтересів. Ефективність захисту прав громадян в господарських судах пов'язана з цілим рядом факторів: чітким визначенням меж компетенції судів, правильним встановленням процесуальної правоздатності громадян в якості суб'єктів господарського процесу, вдосконаленням і розвитком законодавства, спрямованого на забезпечення доступності та оптимізації правосуддя, законодавчого визначення умов, що впливають на розгляд справ у спорах за участю фізичних осіб.

Проблема визначення правового статусу сторін у господарському процесі традиційно вважається однією з найбільш популярних і одночасно складних. Це не дивно, адже саме сторони – обов'язковий елемент судової тяганини. Історично появу судових органів пов'язують з появою необхідності «розсудити» сперечальників за допомогою незацікавленої в суперечці, справедливої і владної особи. Такою особою міг бути чиновник відповідного рангу. У підсумку такою особою став суд – особливий орган держави, покликаний вирішувати правові спори.

Згодом на суд були покладені й інші функції. Однак і на сьогоднішній день основною функцією суду загальної юрисдикції є вирішення спорів громадян і юридичних осіб один з одним та з державою. Проблема визначення правового статусу сторін, тому привертає до себе найпильнішу увагу вчених-процесуалістів, що жодне серйозне дослідження, зроблене в сфері господарського процесуального права, не може не торкнутися питань ознак, ролі, прав і обов'язків сторін в процесі. Складність же поставленої проблеми очевидна тому, що сама проблематика дуже широка і включає в себе цілий ряд важливих напрямків – це і питання сутності позовного

судочинства, і проблеми права на пред'явлення позову, і аспекти процесуальної диспозитивності, і багато іншого.

Разом з тим, основні, базисні теоретичні дослідження зазначеної проблеми були зроблені ще в 60-70-х роках минулого століття. Пануюча правова ідеологія того часу зумовила і специфічний підхід до концептуального вивчення проблеми правового статусу сторін у господарському процесі. Законодавчу розробку питань правового регулювання статусу сторін у господарському процесі, які є пріоритетними в силу зазначених причин, можна оцінити таким чином.

Новий Господарський процесуальний кодекс України (далі — ГПК України) 1991 року не заповнив усі прогалини, які сформувались в господарському процесі ще до отримання Україною незалежності. Як і раніше законодавець не сприйняв ідею про законне визначення сторін в господарському процесі, не прописані з належною чіткістю передумови заняття правового становища сторін, настійно вимагають вирішення проблеми процесуальної право- і дієздатності, які тлумачаться в якості основної передумови участі в господарському процесі в якості сторони, залишається відкритим питання про господарські процесуальні обов'язки сторін, зокрема, про правову природу тягара доведення, і тому порядок реалізації сторонами ряду розпорядчих прав викликає складності у правозастосовчій практиці.

Основними реформами в сфері правосуддя України слід вважати підвищення ефективності та якості правосуддя, розвиток організаційних основ судової системи, вдосконалення її кадрового та фінансового забезпечення, досягнення відкритості та прозорості судової системи, посилення гарантій самостійності судів і незалежності суддів як неодмінних умов забезпечення функціонування демократичної правової держави, приведення законодавства України у відповідність з нормами міжнародного права і міжнародними стандартами в галузі прав людини, що в кінцевому

підсумку повинно забезпечити розширення сфери судового захисту прав і свобод громадян, підвищення доступності правосуддя.

У світлі змін ГПК України які зробили значні нововведення в порядок здійснення правосуддя, питання про ефективність судового захисту прав громадян набуло особливого значення. Деякі новели кодексу, безумовно, сприятимуть досягненню завдань господарського судочинства. До їх числа можна віднести встановлення підвідомчості справ про захист ділової репутації, корпоративних суперечок, справ про банкрутство, що розглядаються за участю громадян.

Інші нововведення (щодо участі третіх осіб, співвідповідачів) викликають труднощі в діяльності господарських судів і вимагають подальшого теоретичного осмислення з метою вдосконалення господарського процесуального законодавства та роз'яснення практики правозастосування. Вищевказані обставини вказують на необхідність проведення комплексних наукових досліджень даної проблеми на монографічному рівні з метою розробки наукових рекомендацій щодо вдосконалення процесуального законодавства і правозастосовчої практики, пошуку найбільш ефективних можливостей в сфері захисту прав підприємців.

Розробка ефективної моделі правового регулювання індивідуальної правосуб'єктності в господарському процесі повинна певним чином вплинути і на підвищення рівня судового захисту у справах за участю фізичних осіб, тому вивчення даних питань має не тільки теоретичне, а й велике практичне значення.

Ступінь наукової розробленості теми дослідження. Деякі аспекти тематики дослідження порушувалися представниками науки цивільного та господарського процесу в ході розгляду питань підвідомчості спорів, що впливають з підприємницької та іншої економічної діяльності; вивчення проблем господарської процесуальної правоздатності та дієздатності (А.О. Згами, О.В. Кузнецової, Л.М. Ніколенко, Д.М. Притики, М.О. Рожкової, Т.В.

Степанової, П.М. Тимченко, М.І. Черленяка, М. Й. Штефана та інших вчених).

Мета та завдання дослідження. Метою даного дослідження є проведення теоретичного розбору основних категорій, що становлять інститут учасників господарського процесу, а також виявлення та дослідження особливостей, що виникають при розгляді судами загальної юрисдикції справ позовного та публічно-правового характеру, пов'язаних з правовим регулюванням статусу сторін у цих видах судочинства.

Мета сформулювала ряд поставлених **завдань**, а саме:

- дослідити поняття та ознаки суб'єктів господарського процесу;
- розглянути класифікацію суб'єктів судового господарського процесу;
- проаналізувати процесуальну взаємодію між учасниками у господарському судочинстві.
- дати загальну характеристику процесуального статусу учасників господарського процесу;
- розкрити особливості процесуального статусу учасників господарського процесу.

Об'єктом даного дослідження є суспільні відносини, пов'язані з інститутом осіб, які беруть участь у справі у господарському процесі.

Предметом дослідження є правовий статус учасників господарського процесу.

Виступають науково-теоретичні роботи правознавців з питань, пов'язаних з інститутом осіб, які беруть участь у справі; норми господарського процесуального та інших галузей права, що регулюють зазначені відносини.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові методи пізнання суспільних явищ. Використовувалися логічні прийоми пізнання: аналіз, синтез, гіпотеза. Застосовувалися приватні методи вивчення приватно-правових явищ: історичний метод, логіко-юридичний аналіз

законодавства, метод порівняльного правознавства та узагальнення судової практики та ін. У цьому дослідженні в якості основоположного прийнятий діалектичний метод, який передбачає об'єктивність і всебічність пізнання явищ дійсності.

Практичне значення дослідження полягає в тому, щоб запропонувати конкретні шляхи подальшого вдосконалення інституту сторін в господарському процесі, тим самим сприяючи підвищенню ефективності правосуддя по господарських справах.

Наукова новизна знаходить безпосереднє вираження в наступних основних положеннях:

1. На підставі дослідження законодавства, що регулює здійснення правосуддя з економічних спорів на різних етапах історії, ми робимо висновок, що розгляд господарських спорів за участю громадян здійснювалося спеціалізованими судами. У періоди, коли органи економічного правосуддя були відсутні як самостійний інститут судової влади, повноваження для розв'язання економічних суперечок покладалися на суди загальної юрисдикції. Під час розгляду справи, що впливає з економічних правовідносин, суд загальної юрисдикції виступав в якості спеціалізованого органу господарської юрисдикції.

2. Участь індивідуальних суб'єктів в розгляді суперечок економічного характеру обумовлюється наявністю наступних факторів або їх сукупності: законодавче закріплення компетенції органів господарської юрисдикції з розгляду спорів фізичних осіб; наявність певного статусу; характер економічного спору, що допускає або виключає залучення в процес фізичних осіб в якості осіб, які беруть участь у справі.

3. Господарська процесуальна правосуб'єктність це надана законом можливість фізичної або юридичної особи мати і здійснювати безпосередньо або через своїх представників процесуальні права і обов'язки, тобто виступати суб'єктом господарських процесуальних правовідносин.

4. Включення в підвідомчість господарських судів окремих категорій економічних суперечок має бути допустимо не за суб'єктним критерієм, а на основі таких критеріїв, як здатність спеціалізованим судом до правильного, законного розгляду даної категорії справ і відсутність можливості настання конкуренції рішень між судами загальної юрисдикції та господарськими судами.

Дослідження містить ряд теоретичних висновків і положень, спрямованих на вдосконалення механізму захисту прав громадян в господарському суді. Зазначені теоретичні висновки і положення можуть бути використані в подальшій науково-дослідній роботі.

Структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 59 сторінок, список використаних джерел містить 88 найменувань.

РОЗДІЛ 1

Учасники господарського процесу: теоретично - правовий аспект

1.1. Поняття та ознаки суб'єктів господарського процесу

Господарський процес являє собою впорядковану діяльність судів, що розглядають справи, пов'язані з підприємницькою та іншою економічною діяльністю. Ця діяльність суворо нормована процесуальним законодавством і здійснюється в формі господарських процесуальних відносин [82, с.132]. Господарські процесуальні правовідносини як самостійний вид суспільних правовідносин мають ряд специфічних особливостей:

- вони виникають тільки у зв'язку з розглядом та вирішенням економічних суперечок, а тому можуть існувати тільки в процесуально-правовій формі й не існують у формі фактичних відносин, поза господарського процесу;

- суб'єктами господарських процесуальних відносин є юридичні особи та індивідуальні підприємці, а у випадках, передбачених ГПК та іншими законодавчими актами, також організації, які є юридичними особами, посадовими особами та громадяни [18, с.65].

Учасники господарського процесу – це особи наділені правовими повноваженнями представляти інтереси суб'єкта господарських процесуальних правовідносин, дії яких можуть сприяти правильному і швидкому розгляду спору суб'єктів господарювання, захисту їх прав і інтересів [18, с.66].

За змістом господарського процесуального законодавства особами, які беруть участь у справі, вважаються ті учасники процесу, що безпосередньо зацікавлені в результаті справи, беруть участь у процесі від свого імені, здатні впливати на його перебіг, оскільки наділені певним комплектом прав, які надають їм таку можливість. Правовий стан кожного учасника процесу

визначається тими функціями, які вони виконують у ході розгляду й вирішення спору і метою, яку вони переслідують.

Одним з обов'язкових суб'єктів цих відносин завжди є суд, що вирішує спір. Підставою до порушення справи в суді, який розглядає справу і виникнення господарських процесуальних правовідносин є передбачувані порушення або оспорювання однією організацією, індивідуальним підприємцем прав або охоронюваних законом інтересів іншого суб'єкта господарювання. Правильне і оперативне вирішення господарських спорів здійснюється з метою забезпечення законності в господарських відносинах .

Суб'єкти господарського процесу в своїй діяльності з вирішення спорів пов'язані нормами господарського процесуального права, що створюють формалізований порядок їх відносин і дій при вирішенні спорів. Суб'єктами господарського процесу є носіями господарських прав та обов'язків, що володіють певними ознаками. Як правило, виділяється чотири основні ознаки суб'єктів господарського процесу: наявність відокремленого майна, на базі якого здійснюється господарська діяльність; реєстрація в установленому порядку або легітимація іншим чином; наявність господарської компетенції; самостійна майнова відповідальність [71, с.87].

До суб'єктів (учасників) господарського процесу відносяться громадяни та юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність, зареєстровані в установленому законом порядку і виступаючі в господарському обороті [64, с.224].

Суб'єкти господарського процесу – носії господарських прав і обов'язків, наділені компетенцією, що володіють відокремленим майном, зареєстровані в статутному порядку або легітимізувати іншим чином, а також здійснюють керівництво господарською діяльністю, які отримують права і обов'язки від свого імені і несуть самостійну майнову відповідальність та беруть участь в судовому процесі [75, с.51].

1.2. Класифікація суб'єктів судового господарського процесу

Суб'єкти господарського процесуального права поділяються на 4 групи:

- 1) господарські суди як органи, що вирішують спори;
- 2) особи, які беруть участь у справі, що захищають свої або чужі права і законні інтереси і мають юридичну зацікавленість у результаті господарського процесу;
- 3) представники, які забезпечують особам, які беруть участь у справі, можливість їх участі в справі і представляють їх інтереси в господарському суді;
- 4) особи, що сприяють діяльності господарського суду в силу обов'язків за поданням доказової інформації і в інших випадках (свідки, експерти, перекладачі і т. д.) [70, с.62].

Перша група суб'єктів господарського процесуального права включає в себе господарські суди різного рівня. Господарські суди як суб'єкти господарського процесуального права поділяються на 2 групи: які розглядають справи по суті і здійснюють повноваження щодо перегляду винесених судових актів.

Особами, які беруть участь у справі, відповідно до ГПК України визнаються: сторони, треті особи; заявники та зацікавлені особи – у справах окремого провадження, у справах про неспроможність (банкрутство) і в інших передбачених ГПК України випадках; прокурор, державні органи, органи місцевого самоврядування, інші органи та організації, громадяни, які звернулися до господарського суду у випадках, передбачених ГПК України. Крім того, до цієї групи суб'єктів господарського процесуального права відносяться особи, які не брали участі у справі, але питання про права та обов'язки яких вирішував господарський суд [82, с.225].

Виділення осіб, які беруть участь у справі, засноване на певних умовах. Тут слід зазначити наявність юридичної зацікавленості у результаті справи, яка визначає і стимулює процесуальну діяльність осіб, які беруть участь у справі. В силу цього критерію особи, які беруть участь у справі, наділені правом активно впливати на рух справи, можливістю захищати і аргументувати свою правову позицію.

Основними учасниками господарського процесу є сторони – позивач і відповідач. У зв'язку з суперечкою між ними виникає господарський процесі перед господарським судом стоїть завдання по його вирішенню. Сторони мають рівні можливості з правового захисту своїх прав і законних інтересів.

В господарському, як і цивільному, процесі участь третіх осіб обумовлено багатосуб'єктними матеріальними правовідносинами і необхідністю участі в справі самих різних суб'єктів з метою захисту їх прав та законних інтересів. Наприклад, дві організації сперечаються про право власності на об'єкт нерухомості, а в справу бажають вступити інша організація або держава в особі відповідного органу з управління державним майном, заявляючи про приналежність даного об'єкта не позивачеві і не відповідачу, а собі [66, с.70].

Процесуальною формою такої участі буде вступ в процес в якості третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору. В іншому випадку, наприклад, може бути пред'явлений позов замовником до підрядника про стягнення збитків, завданих неякісним виконанням робіт за договором з вини субпідрядника, що виконував даний вид робіт. Такий субпідрядник має право брати участь в господарському процесі в якості третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, на стороні відповідача з метою захисту від майбутнього регресного позову.

Таким чином, в господарському процесі беруть участь два види третіх осіб: треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору і треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

Треті особи із самостійними вимогами можуть вступити в справу до прийняття господарським судом рішення і користуються правами і несуть обов'язки позивача. Тому третя особа з самостійними вимогами має звернутися в господарський суд з дотриманням правил підсудності (за місцем розгляду основного позову), правил оформлення і подачі позовної заяви і сплатити адміністративний збір. Кількість третіх осіб з самостійними вимогами на предмет спору може бути найрізноманітнішим і залежить від числа осіб, які претендують на предмет спору [73, с.104].

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача за власною ініціативою, або можуть бути залучені до участі в господарському процесі також за клопотанням сторін або з ініціативи господарського суду. Такий вступ можливий до прийняття господарським судом судового акта, яким закінчується розгляд справи в першій інстанції, якщо цей судовий акт може вплинути на їх права і обов'язки по відношенню до однієї зі сторін.

Необхідність участі третіх осіб без самостійних вимог у господарському процесі, пов'язана із захистом їхніх матеріальних прав і законних інтересів, може бути викликана різними фактичними обставинами. По-перше, необхідністю захисту від можливої майбутньої регресної вимоги. По-друге, коли прийняте на користь однієї організації (третя особа) рішення державного чи іншого органу (відповідач) порушило права або законні інтереси іншої організації (позивач), і в інших випадках [85, с.178].

Про вступ у справу третіх осіб, які заявляють або не заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, або про залучення третьої особи без самостійних вимог до участі в справі або про відмову в цьому господарським судом виноситься ухвала. Ухвали про відмову у вступ у справу третьою стороною може бути оскаржені.

Заявники та зацікавлені особи в справах окремого провадження беруть участь в розгляді справ про встановлення юридичних фактів. В окрему групу виділяються учасники господарського процесу у справі про неспроможність

(банкрутство), де поряд з заявниками, зацікавленими особами беруть участь і інші особи [73, с.108].

Прокурор, державні органи, органи місцевого самоврядування, інші органи та організації, громадяни мають право звернутися з позовом до господарського суду на захист публічних інтересів. Крім того, прокурор має право вступати в господарський процес по ряду категорій справ з метою забезпечення законності. Участь даних суб'єктів характеризується захистом не власних, а інтересів інших осіб, а також одночасно держави і суспільства [72, с.200].

В ГПК України на відміну від ЦПК України більш докладно відображено статус осіб, що сприяють здійсненню правосуддя в господарському процесі: свідків, експертів, перекладачів, а також помічників судді та секретарів судових засідань. ГПК України називає їх іншими учасниками господарського процесу. Правовий статус осіб, що сприяють здійсненню правосуддя в господарському процесі, характеризується необхідністю виконання обов'язків перед господарським судом – за повідомленням необхідної доказової інформації, виконання обов'язків по повному, правильному і своєчасному перекладу, сприяння в організації судового процесу та інших [88, с.98].

Загальною підставою участі в господарському процесі для всіх осіб, які беруть участь у справі, є наявність господарської процесуальної правосуб'єктності. Роздільний аналіз господарської процесуальної правосудатності та дієздатності (за аналогією з цивільним процесуальним правом), навряд чи, буде плідним, оскільки особи, які беруть участь у справі в господарському процесі, повинні мати їх за загальним правилом одночасно. Однак в окремих випадках можлива участь в господарському процесі недієздатних громадян, наприклад, акціонерів у спорах з акціонерними товариствами, в справах про неспроможність (банкрутство).

Господарська процесуальна правосуб'єктність виникає для організацій з моменту їх державної реєстрації як юридичних осіб, для громадян – з

моменту їх державної реєстрації як підприємця без утворення юридичної особи; для державних органів, органів місцевого самоврядування, інших органів і організацій – з моменту їх утворення і наділення відповідною компетенцією.

Відповідно до ГПК України сторонами у справі є позивач і відповідач. В якості позивачів розглядаються організації або громадяни, які пред'явили позов у своїх інтересах, або в інтересах осіб, які пред'явили позов. Відповідачами є організації та громадяни, до яких пред'явлено позовну вимогу [3].

Сторонами в господарському процесі можуть бути організації незалежно від форми власності; державні органи, органи місцевого самоврядування, організації, в тому числі і які не є юридичними особами. Сторони з метою захисту своїх матеріальних прав і законних інтересів наділяються рівними процесуальними правами. Права сторін поділяються на 2 великі групи.

По-перше, загальні процесуальні права, які надані крім сторін всім іншим особам, які беруть участь у справі. По-друге, процесуальні права, надані тільки сторонам в господарському процесі. Так, позивач при розгляді справи в господарському суді першої інстанції до прийняття судового акта, яким закінчується розгляд справи по суті, має право змінити підставу або предмет позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог. Крім того, позивач має право при розгляді справи в господарському суді будь-якої інстанції до прийняття судового акта, яким закінчується розгляд справи в суді відповідної інстанції, відмовитися від позову повністю або частково [9, с.568].

Рішення може бути при розгляді справи в господарському суді будь-якої інстанції визнати позов повністю або частково. Сторони можуть закінчити справу мировою угодою.

Рівність правових можливостей сторін полягає в тому, що у них однакові можливості по використанню процесуальних засобів свого захисту.

Так, якщо позивач має право пред'явити позов, то відповідач вправі звернутися до господарського суду із зустрічним позовом або надати відзив на позовну заяву. Позивач має право клопотати про прийняття господарським судом заходів щодо забезпечення позову. Відповідач, в свою чергу, має право заявити клопотання про скасування заходів забезпечення позову або зажадати від позивача надання забезпечення можливих для відповідача збитків у зв'язку із застосуванням зазначених заходів [9, с.570].

Сторони мають не тільки права, але й обов'язки, ряд з яких специфічний і покладено тільки на певну сторону. Так, позивач при поданні позовної заяви зобов'язаний дотримуватися встановлених законом її форму і зміст; позивач зобов'язаний направити іншим особам, які беруть участь у справі, копії позовної заяви та доданих до неї документів, які у них відсутні.

1.3. Процесуальна взаємодія між учасниками у господарському судочинстві

У правовій доктрині виділяють дві групи відносин: матеріальні (регулятивні) і процесуальні. Теорія процесуальних правовідносин ґрунтується на наступних положеннях:

- процесуальні правовідносини постають як процесуальна діяльність учасників процесу, що здійснюється на основі процесуальних прав і обов'язків;
- суд по відношенню до всіх суб'єктів процесу має не тільки права, а й обов'язки, в силу чого сторонам забезпечується активну участь в справі;
- правовідносини є реальною взаємодією в правовій сфері, взаємну поведінку суб'єктів відносин, гармонічну взаємодію сторін та інших учасників процесу з судом;

- дії всіх суб'єктів процесу пов'язані, взаємообумовлені і являють собою органічну єдність [20, с.302].

Господарсько-процесуальні правовідносини – це врегульовані нормами господарського процесуального права суспільні відносини, що виникають між судом і учасниками процесу в ході розгляду і вирішення господарських спорів, при перегляді судових постанов і при їх виконанні [25, с.8].

Господарсько-процесуальні правовідносини як різновид юридичних відносин завжди в якості обов'язкового елемента містять присутність в них суду, внаслідок чого взаємовідносини сторін, позбавлені владного елемента, будуть по суті своїй матеріальними правовідносинами. Навпаки, такі відносини, які складаються відповідно до господарсько-процесуальної форми, будуть господарсько-процесуальним правовідносинами.

Існування матеріальних правовідносин обумовлено потребою в організації органів судової влади і необхідністю реалізації ними правових норм при вирішенні юридичних конфліктів. Якщо в регулятивних (матеріальних) правовідносинах суб'єкти рівні, то в процесуальних правовідносинах положення учасників процесу різні: суд як суб'єкт правовідносин наділений пануючими (керуючими) повноваженнями, а інші суб'єкти (сторони, треті особи та ін.) зобов'язані підкорятися судовим рішенням [26, с.154].

Процесуальні правовідносини відносяться до числа правоохоронних: їх виникнення, зміни та припинення підпорядковані одній спільній меті – забезпечення реалізації регулятивних правовідносин, навіть під загрозою державного примусу. Господарські процесуальні правовідносини виникають між судом і іншими учасниками судочинства в ході вирішення і розгляду господарських спорів, в стадіях перегляду судових постанов і при зверненні їх до виконання.

Господарські процесуальні відносини виникають, змінюються та припиняються між судом й іншими учасниками процесу по конкретній справі (спору) на підставі юридичних фактів, в якості яких виступають в більшості

випадків процесуальні дії. Будучи різновидом юридичних правовідносин, господарські процесуальні правовідносини мають всі належні їм елементи: суб'єктний склад, зміст, об'єктивні умови виникнення.

Тому господарський процес по конкретній справі включає в себе сукупність простіших, одиничних процесуальних правовідносин типу: суд – позивач; суд – відповідач; суд – треті особи; суд – прокурор; суд – незацікавлені в результаті справи особи, учасники, які надають сприяння правосуддю (експерти, спеціалісти).

Господарські процесуальні правовідносини можуть виникнути лише на основі норм права. Їх учасники вправі здійснювати тільки ті дії, які прямо передбачені в нормі кодексу, а застосування аналогії (закону чи права) становить прерогативу суду. Процесуальні правовідносини для свого виникнення, зміни або припинення вимагають обов'язкової наявності певних умов (передумов). До їх числа відносять: по-перше, норми господарського процесуального права; по-друге, правосуб'єктність сторін (і інших учасників процесу); по-третє, юридичні факти [37, с.198].

Для господарсько-процесуальних правових норм як загальної передумови характерне те, що вони, по-перше, встановлюються тільки державою, по-друге, є загальнообов'язковими, по-третє, мають загальний характер, по-четверте, регулюють загальнодержавні відносини, що складаються при здійсненні правосуддя з економічних спорів, по-п'яте, забезпечуються можливістю застосування державного примусу і процесуальні заходів, не пов'язані з примусом.

Ефективність будь-якої діяльності безпосередньо залежить від наявності або відсутності взаємодії між її суб'єктами. Якщо вказане дослідити в аспекті статусу учасників позовного провадження, то слід зазначити, що ефективність та оперативність розгляду та вирішення господарської справи безпосередньо залежить від наявності або відсутності взаємодії між учасниками позовного провадження. При цьому важливою складовою дослідження такої взаємодії видається врахування можливих

конфліктів між учасниками провадження, які могли або можуть виникнути як до порушення провадження в суді, так і в ході розгляду господарської справи [37, с.199].

Суддя, судовий експерт, адвокат, прокурор та перекладач, незважаючи на те, що можуть мати конфлікт інтересів у вузькому сенсі цього слова (як «суперечність між особистими інтересами та професійними правами і обов'язками»), в ході здійснення діяльності та за підсумками роботи (наприклад, після складання висновку експерта або винесення рішення по справі) також можуть отримати конфлікт з іншими учасниками процесу. Видається обґрунтованим у ході дослідження взаємовідносин між учасниками позовного провадження розуміти під конфліктом інтересів суперечність між майновими та/або немайновими інтересами особи чи близьких їй осіб та інтересами інших учасників провадження, наявність якої може вплинути на неупередженість прийняття рішень або перешкоджати реалізації прав та обов'язків учасників позовного провадження.

Виходячи з аналізу положень чинного ГПК України, до видів взаємодії третейських і господарських судів належать також такі дії, як витребування матеріалів справи у третейського суду, відмова (в тому числі мовчазна) третейського суду від передачі матеріалів третейської справи, а також можливість надання пояснень суддею третейського суду за їх необхідності. Вказані дії лише поверхово врегульовані чинним ГПК України, проте ефективність такої взаємодії безпосередньо впливає на результати розгляду господарської справи [50, с.303].

При дослідженні процесуальних правовідносин та правового становища їх суб'єктів різними авторами акцентувалася увага на таких основних положеннях:

- 1) це реальна взаємодія в правовій сфері, взаємна поведінка суб'єктів відносин;
- 2) це гармонійна взаємодія сторін та інших учасників процесу з судом;

3) це дії всіх суб'єктів процесу, що пов'язані, взаємно обумовлені і являють собою органічну єдність [53, с.106].

Для ефективної організації взаємодії учасників позовного провадження має значення вид зв'язку (взаємного впливу) осіб між собою: прямий та опосередкований. Процес взаємодії може призводити до трансформації позиції. Однак процесуальний статус, його зміст змінюється не завжди. Трансформація позиції не є синонімом трансформації процесуального статусу. Органи прокуратури, судові органи, Антимонопольний комітет України мають певну структурну підпорядкованість і внутрішній взаємозв'язок та взаємовплив з іншими складовими системи.

РОЗДІЛ 2

Загальна характеристика процесуального статусу учасників господарського процесу

2.1. Сторони в господарському процесі

У спорі про право завжди беруть участь дві сторони – позивач і відповідач. Правильне визначення правового положення учасників господарського судочинства залежить, перш за все, від чіткості понятійного апарату, закріпленого в процесуальному законодавстві.

У частині першій ст.45 чинного ГПК України встановлено, що сторонами в судовому процесі – позивачами і відповідачами – можуть бути особи, визначені статтею 4 ГПК України, а саме: юридичні особи та фізичні особи - підприємці, фізичні особи, які не є підприємцями, державні органи, органи місцевого самоврядування", тобто поняття сторін і їх ознаки в даній нормі не розкриваються [3]. Подібного роду недосконалість законодавчих формулювань, як правило, призводить до ускладнень на практиці, де зустрічаються випадки неправильного визначення правового положення сторін, ототожнення їх з іншими учасниками процесу.

Завдання вдосконалення законодавства в сфері господарського судочинства диктують необхідність закріплення поняття сторін як основних осіб господарського процесу. Це, в свою чергу, дозволить скоротити число судових помилок і надасть сторонам можливість повноцінно використовувати належні їм процесуальні права і нести обов'язки.

Можливість виступати в господарському процесі в якості сторони обумовлена наявністю процесуальної правоздатності. Процесуальна правоздатність – це здатність мати процесуальні права та обов'язки. У ГПК не дається визначення господарської процесуальної правоздатності. Однак підхід до її розуміння зберігається такий же, як і в ЦПК. У літературі

зазначається, що процесуальна правоздатність – це здатність суб'єкта бути стороною в господарському суді, володіти процесуальними правами і нести процесуальні обов'язки [44, с.40].

В процесі розвитку науки господарського процесуального права багатьма авторами висловлювалася точка зору про поширення процесуальної правоздатності не тільки на сторони і третіх осіб, але і на всіх інших учасників господарського процесу в позовному провадженні. Так, авторка О. М. Роїна відзначала, що процесуальна правоздатність поширюється на суд, прокуратуру, органи державного управління, що дають висновок у справі й т.д. [58, с.56].

Авторка Т. В. Степанова вважала, що для участі в конкретній справі процесуальну правоздатність повинні володіти не тільки сторони і суд, прокуратура, треті особи, органи державного управління та інші особи, які виступають на захист прав інших осіб, а й судові представники, експерти, свідки, перекладачі, представники громадських організацій або колективів працівників [60, с.142].

Несумісність понять процесуальної правоздатності та компетенції відзначав В. Д. Чернадчук. На його думку, для тих суб'єктів господарських процесуальних правовідносин, які законом наділені певною компетенцією, поняття процесуальної правоздатності не застосовується взагалі. До них вона відносить суд, прокурора, органи державного управління та інших осіб, які виступають на захист прав інших осіб, представників громадськості. Наявність у цих органів спеціальної компетенції є передумовою їхньої участі в якості суб'єктів процесуальних правовідносин. Передумовою ж участі в процесуальному правовідносинах позивача, відповідача, третіх осіб, свідка, експерта, перекладача, судового представника служить їх процесуальна правоздатність [84, с.144].

Вважаємо, що процесуальна правоздатність поширюється не тільки на сторони і третіх осіб, а й на інших учасників процесу, до яких слід віднести судових представників, громадян, які звертаються до суду на захист прав та

інтересів інших осіб, оскільки вони не мають спеціальної компетенцією, інших учасників господарського судочинства, крім суду, прокурора, державних органів, що захищають права інших осіб і (або) виступають в процесі з метою дачі висновку у справі.

Правоздатність визнається в рівній мірі за всіма громадянами України, а також за підприємствами, установами, організаціями, що володіють правами юридичної особи. І, як наслідок, для участі в процесі в якості сторони підприємство, установа, організація повинні були мати статус юридичної особи.

Неодноразово в науковій літературі висловлювалася думка про те, що вимога до сторони-організації мати права юридичної особи є зайвою. Так, В.Д. Чернадчук вказував, що положення закону про те, що стороною в процесі можуть бути організації, що користуються правами юридичної особи, відноситься лише до випадків дозволу судом позовів про присудження коштів або майна за участю організацій. У всіх інших випадках неюридичні особи можуть бути сторонами в процесі, захищаючи свої суб'єктивні немайнові права або інтереси, оскільки закон допускає захист відповідних прав [84, с.152].

Науковець Р. В. Чернолуцький відзначав, що в судовій практиці рідко зустрічаються випадки, коли відповідачем є організація без ознак юридичної особи. Однак це цілком допустимо, якщо до відповідача подається позов без майнового змісту, а вимога позивача передбачає вчинення відповідачем окремих дій, не пов'язаних з передачею грошей або майна, наприклад, справи про захист честі та гідності. І далі він зробив висновок, що можливість участі в справі відповідача-організації визначається характером (змістом) його відповідальності [86, с.191].

На думку М. Л. Белкіна, лише з майнових стягнень необхідно, щоб сторона-організація володіла правами юридичної особи. При визначенні поняття сторін в господарському процесі ця вимога є зайвою [9, с.178]. Ряд авторів пропонують надати колективним утворенням, які не користуються

правами юридичної особи, господарську процесуальну правоздатність для захисту в суді прав інших осіб [12, с.178].

Поняття юридичної особи міститься ст. 80 ЦК України: "Юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Юридична особа наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді." Юридична особа відрізняється від будь-яких інших об'єднань громадян низкою ознак, які в своїй сукупності дозволяють провести цю різницю. До таких ознак належать: організаційна єдність, відокремлене майно, самостійна відповідальність всім своїм майном за своїми зобов'язаннями, можливість виступати в цивільному обороті і суді від свого імені [13, с.17].

На думку Є. В. Булатова, передумовами для участі в матеріальних правовідносинах є всі чотири ознаки юридичної особи, які й визначають її та правоздатність. Для участі ж організації в якості відповідача досить її організаційної єдності і можливості виступати в процесі від свого імені [16, с.71]. Вважаємо, що з даною думкою слід погодитися, якщо мова йде про дозвіл немайнових позовів. Вимога ж організаційної єдності і можливості виступати в процесі від свого імені слід віднести не тільки до відповідача, а й до позивача.

Не представляється можливим наділяти процесуальну правоздатність об'єднання громадян, що не володіють статусом юридичної особи, а також не організовані в встановлених законом порядку і формі. В іншому випадку, за умови пред'явлення будь-ким з учасників такого об'єднання позову від імені останнього без належно оформленого доручення від інших учасників освіти, відбувається применшення права на пред'явлення позову останніх. Так як кожен з учасників такого утворення має право самостійно вирішувати, чи має для нього сенс пред'являти певний позов чи ні [16, с.84].

В даному випадку слід погодитися з необхідністю володіння об'єднанням громадян організованістю в певному порядку і формі. Для захисту ділової репутації об'єднань, що не володіють вищеозначеними

ознаками, В. В. Борщенко пропонує використовувати інститут співучасті та інститут групового позову, зокрема, при захист ділової репутації учасників маніфестацій, зібрань, мітингів, інших утворень, що носять разовий і нестабільний характер, коли не можна встановити всіх співучасників [15, с.127].

Так, законодавство ряду держав не виключає можливості ведення господарського процесу від імені фірми (особи, які об'єдналися в товариство, мають загальну назву "фірма"), яка не є юридичною особою. Член фірми, що діє від її імені, зобов'язаний підписуватися як її учасник, а інша сторона має право вимагати розкриття імен інших членів фірми. У цьому випадку формується процесуальна співучасть.

У господарському процесі Англії також встановлено, що товариство, яке здійснює торговий бізнес на території цієї країни, може під фірмовим найменуванням пред'являти вимоги і відповідати за позовами, але товариства формально не є юридичними особами. Відповідач по справі, розпочатому товариством, має право звернутися до позивача за інформацією щодо імен і місць проживання всіх членів товариства. Тут також очевидно формується процесуальна співучасть [15, с.130].

ГПК України пішов далі в цьому напрямку: в силу ст.4 цього Кодексу процесуальну правоздатність мають юридичні особи та індивідуальні підприємці, організації, які є юридичними особами (в тому числі трудові колективи), і громадяни, які є індивідуальними підприємцями, у випадках, передбачених законодавчими актами. Господарські суди розглядають справи за заявами трудових колективів, коли спір пов'язаний з усуненням перешкод для створення юридичної особи – комерційної організації, заснованої на недержавній формі власності.

У зв'язку з викладеним вважаємо, що, оскільки думка трудового колективу може не збігатися з волею, вираженою адміністрацією організації, то необхідно наділити трудовий колектив правоздатністю сторони і в цивільному судочинстві. Повноваження представника мають бути закріплені

в виписці з протоколу зборів трудового колективу, яка може бути нотаріально посвідчений.

Юридична особа може відкривати філії і представництва в порядку, встановленому законодавством. Керівники філій та представництв діють на підставі довіреності, виданої юридичною особою. Дані відокремлені підрозділи в процесі своєї діяльності можуть укладати трудові договори, вчиняти правочини, що не суперечать цілям діяльності юридичної особи, передбачені положенням про філію, представництво або довіреністю. Отже, виникнення майнових суперечок практично неминуче. У зв'язку з цим виникає питання про те, чи може бути стороною відокремлений підрозділ, структурна одиниця [41, с.107].

Деякі автори вважають, що по трудових справах, залучаючи в якості відповідача організацію, що є юридичною особою, але не пов'язану безпосередньо трудовими відносинами з позивачем, суд, як правило, стикається з ситуацією, коли відповідач не може дати чітких пояснень по суті позову. Якщо ж відокремлений підрозділ не має самостійного рахунку в банку, то в якості співвідповідача поряд з ним повинна залучатися та організація, до складу якої воно входить.

На думку В. В. Борщенко, по трудових справах, у справах про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом на виробництві або смертю годувальника, як сторона має бути притягнута юридична особа – вищестояща організація (об'єднання, комбінат), на яку може бути покладено майнова відповідальність. З огляду на, що вирішення трудових спорів пов'язано з організаційними елементами правовідносини (правильність звільнення і т.д.), в якості співвідповідача повинна залучатися і організація, яка є юридичною особою, але здійснює право найму і звільнення [15, с.171].

У літературі було висловлено думку про необхідність закріплення в законодавстві права структурних одиниць в передбачених законом випадках виступати стороною у справі в господарському процесі. Вважаємо, що в якості сторони у справі має виступати структурний підрозділ, безпосередньо

пов'язаний трудовими відносинами з працівником або особою, що безпосередньо вчинила будь-яку угоду, якщо у нього є свій рахунок в банку і вона здатна нести майнову відповідальність. На випадок недостатності коштів або при встановленні факту їх недостатності в якості співвідповідача повинна залучатися вищестояща організація.

У всіх ситуаціях, коли структурний підрозділ не в змозі нести майнову відповідальність, до участі в справі в якості сторони повинна залучатися організація, яка створила цей підрозділ, що володіє правами юридичної особи. Для найбільш швидкого і правильного вирішення спору доцільно було б, щоб інтереси юридичної особи представляли керівники, інша особа структурного підрозділу на підставі належним чином оформленої довіреності, яка володіє необхідною інформацією по якій з'явився спір.

Обов'язок з відшкодування шкоди покладається на організацію, якщо вона користується правами юридичної особи. За шкоду, заподіяну організацією, яка не є юридичною особою, відповідає організація, до складу якої вона входить. Якщо поширення наклепів зачіпає інтереси структурного підрозділу, то право на захист здійснює орган юридичної особи, частиною якого є даний підрозділ.

У разі, якщо редакція засобу масової інформації не є юридичною особою, до участі в справі в якості відповідача повинен бути притягнутий засновник даного засобу масової інформації. Але тут не враховується, що організація, яка завдала шкоди, яка поширила неправдиві відомості й т.д., може нести самостійну майнову відповідальність при наявності власних коштів. Тим більше, у другому випадку у сторони може бути вимога тільки немайнового характеру (про спростування відомостей, поширених у пресі, інших засобах масової інформації), здійснити яку в змозі редакція засобу масової інформації, що має безпосереднє відношення до розглянутого спору [15, с.196].

Щодо можливості участі в господарському процесі структурних підрозділів юридичних осіб слід вказати, що господарським судам підвідомчі

спори за заявами представництв і філій як відокремлених підрозділів юридичних осіб, коли право на звернення до господарського суду надано юридичною особою шляхом видачі довіреності. Представництво або філія беруть участь у справі від імені юридичної особи.

Таким чином, при визначенні сторони в процесі слід звернути увагу на той факт, що при немайновому характері спору стороною у справі (позивачем або відповідачем) можуть виступати організації та колективні утворення, що не володіють правами юридичної особи, але до них має пред'являтися вимога бути організованими в визначених законом порядку і формі. Від імені такого колективного утворення виступає в суді представник (чи) з належним чином оформленим дорученням від всієї освіти (організації). Основна відмінність колективного утворення від інституту співучасті в тому, що при співучасті кожен з позивачів або відповідачів по відношенню до іншої сторони виступає в процесі самостійно [21, с.111].

При вирішенні майнових суперечок у судді повинна бути впевненість в можливості в подальшому виконати рішення у справі (відшкодувати збитки, збиток, стягнути штраф і т.д.), в іншому випадку втрачаються сенс і значення правоохоронної діяльності суду. Така впевненість може бути при платоспроможності зобов'язаної особи. Отже, необхідно, щоб стороною по майновому спору виступала юридична особа, яка має вищевказані ознаки, найважливішою з яких є наявність відокремленого майна і рахунки в банку. Це повинно бути правилом, з якого можуть бути винятки: при наявності у структурного підрозділу власних коштів він самостійно виступає в якості сторони у справі.

З урахуванням збільшення числа учасників господарського обороту, економічного стимулювання процесу створення різних організаційно-правових об'єднань громадян, юридичних осіб, слід зазначити, що сторонами в господарському процесі (позивачем або відповідачем) можуть виступати громадяни, індивідуальні підприємці, комерційні організації (господарські товариства, акціонерні товариства, товариства з обмеженою

відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, виробничі кооперативи, унітарні підприємства, селянські (фермерські господарства) і некомерційні організації (споживчі кооперативи, громадські об'єднання, профспілки, релігійні організації та ін.), держава та її адміністративно-територіальні одиниці, іноземці, особи без громадянства, організації, що не володіють правами юридичної особи, трудові колективи, структурні підрозділи підприємств.

2.2. Склад господарського процесу і суду. Суддя господарського суду.

Учасники господарського процесу становлять самостійний інститут господарського процесуального права. Учасники господарського процесу – це суб'єкти, дії яких можуть сприяти правильному і швидкому розгляду спору, захисту прав і інтересів, що охороняються законом, господарюючих суб'єктів. За змістом господарського процесуального законодавства особами, які беруть участь у справі, вважаються ті учасники процесу, що безпосередньо зацікавлені в результаті справи, беруть участь у процесі від свого імені, здатні впливати на його перебіг, оскільки наділені певним комплексом прав, які надають їм таку можливість. Правовий стан кожного учасника процесу визначається тими функціями, які вони виконують у ході розгляду й вирішення спору і метою, яку вони переслідують [23, с.36].

Всіх учасників господарського процесу залежно від правового стану можна поділити на кілька груп.

Перша група – господарські суди (судді), які безпосередньо вирішують конкретну справу.

До другої групи відносяться учасники господарського процесу, яких закон визначає особами, що беруть участь у справі. Такими є сторони (позивач і відповідач), треті особи, які заявляють самостійні вимоги на

предмет спору, треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, прокурор, державні та інші органи, які виступають на захист чужих інтересів у силу покладених на них законом функцій.

Третю групу становлять особи, які сприяють здійсненню правосуддя, нормальному ходу вирішення. Вони не є учасниками господарського спору, закон визначає їх як інших осіб, які беруть участь у справі. Це посадові особи та інші працівники підприємств, установ, організацій, державних та інших органів, коли їх викликано для дачі пояснень з питань, що виникають під час розгляду справи, судові експерти, перекладачі, представники та інші [51, с.134].

Норми господарського процесуального права досить чітко визначають правові гарантії та правовий стан кожного з учасників господарського процесу, їхні процесуальні права й обов'язки. Склад учасників зумовлений завданням господарського судочинства. Кожен учасник господарського процесу наділений законом певними правами і обов'язками згідно з метою його участі у процесі. Серед всіх учасників господарського процесу виокремлюються особи, без яких процес по конкретному спору неможливий.

Обов'язковими учасниками господарського процесу є господарський суд (суддя) – основний, головний та обов'язковий учасник, який здійснює судову владу (на нього законом покладено завдання розгляду і вирішення спорів) і сторони. Участь у процесі інших осіб не є обов'язковою, склад їх залежить від обставин кожної справи.

Відповідно до Закону України "Про судоустрій і статус суддів", суддею є громадянин України, який відповідно до Конституції України та зазначеного Закону призначений чи обраний суддею, займає штатну суддівську посаду в одному з судів України і здійснює правосуддя на професійній основі. Суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання.

Так, відповідно до Конституції України судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України.

Згідно роз'яснень Пленуму Верховного Суду України, наведених у постанові від 13 червня 2007 р. № 8 "Про незалежність судової влади", суддя при здійсненні правосуддя підкоряється лише закону і нікому не підзвітний. Суддям забезпечується свобода неупередженого вирішення судових справ відповідно до їх внутрішнього переконання, що ґрунтується на вимогах закону. Рішення в судовій справі має ґрунтуватися на всебічному, повному й об'єктивному дослідженні всіх обставин справи, під час якого не може надаватися перевага правовій позиції будь-якого учасника судового процесу, в тому числі прокурорів, захисників, представників юридичних чи фізичних осіб [61, с.96].

Вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється. Втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя тягне за собою відповідальність, установлену законом. Суди у всіх випадках втручання в їх діяльність і прояву неповаги до суду або судді повинні виносити окремі ухвали чи постанови, а якщо в таких діях вбачаються ознаки відповідного злочину – реагувати згідно з вимогами кримінально-процесуального законодавства України.

Суддя не зобов'язаний давати будь-які пояснення щодо розглянутих справ або справ, які знаходяться в його провадженні, а також надавати їх будь-кому для ознайомлення, крім випадків і порядку, передбачених законом. Порушенням принципів самостійності судів та незалежності суддів слід визнавати, зокрема, витребування від судді пояснень з питань, які підлягають чи були предметом обговорення у нарадчій кімнаті або спроби розкриття таємниці постановлення рішення в інший спосіб, витребування чи вилучення судових справ, розгляд яких не завершено, а також отримання матеріалів судових справ (копій документів, які містяться у справі, виписок з

неї тощо) з порушенням встановленого законом порядку (неповноважним суб'єктом, без належного документального оформлення тощо).

2.3. Інші учасники господарського процесу

Відповідно до ст. 62 ГПК України в судовому процесі можуть брати участь посадові особи та інші працівники підприємств, установ, організацій, державних та інших органів, коли їх викликано для дачі пояснень з питань, що виникають під час розгляду справи. Ці особи мають право знайомитися з матеріалами справи, давати пояснення, подавати докази, брати участь в огляді та дослідженні доказів [3].

Зазначені особи зобов'язані з'явитися до господарського суду на його виклик, сповістити про знані їм відомості та обставини у справі, подати на вимогу господарського суду пояснення в письмовій формі.

Крім сторін, в судовому процесі можуть також брати участь:

- 1) свідки;
- 2) експерти;
- 3) експерти з права;
- 3) перекладачі;
- 4) спеціалісти;
- 5) секретар судового засідання
- 6) помічник судді;
- 7) судовий розпорядник.

Основне завдання зазначених вище учасників провадження - надання сприяння правосуддю в прийнятті законних та обґрунтованих рішень, забезпечення принципу процесуальної економії. Розглянемо статус цих учасників судочинства.

Експерт – особа, що володіє спеціальними знаннями, необхідними для дачі висновку, і призначене господарських ним судом. Необхідний елемент

експертизи – дослідження, яке завжди ґрунтується на спеціальних знаннях. Основний процесуальний обов'язок експерта – надання об'єктивного висновку з тих питань, які поставлені на його вирішення [82, с.224].

Експерт стає учасником процесу з моменту винесення судом ухвали про призначення експертизи (якщо експертиза доручена конкретному експерту) або з моменту доручення керівнику експертної установи її проведення конкретному експерту або комісії експертів. Експерт вправі брати участь в розгляді справи, він дає висновок від свого імені і несе персональну відповідальність за правильність висновків. За відмову від дачі висновку і дачу завідомо неправдивого висновку передбачена кримінальна відповідальність [12, с.180].

Відповідно ст. 69 ГПК особа, призначена експертом, зобов'язана з'явитися за викликом господарського суду і надати об'єктивний висновок з поставлених питань [10, с.651]. Встановивши, що представлених матеріалів недостатньо для підготовки висновку, або коли поставлені питання виходять за межі спеціальних знань експерта, експерт зобов'язаний повідомити господарський суд про неможливість дати висновок. Більш того, експерт має право відмовитися від дачі висновку, якщо представлені йому матеріали недостатні або він не володіє знаннями, які необхідних для виконання покладених на нього обов'язків.

З метою забезпечення об'єктивності і неупередженості експерта законом передбачена можливість його відводу. Так, експерт не може брати участь в розгляді справи і зобов'язаний заявити самовідвід якщо:

1) є близьким родичем кого-небудь з осіб, що беруть участь у справі, їх представників, а якщо особою, які беруть участь у справі, є юридична особа, - близьким родичем посадових осіб цієї юридичної особи, її засновників (учасників), власників;

2) при попередньому розгляді цієї справи брав участь в ньому в якості судді; секретаря судового засідання – помічника судді, перекладача, прокурора, представника однієї зі сторін або свідка;

3) при попередньому розгляді цієї справи брав участь в ньому в якості судді іноземного суду, міжнародного арбітражного (третейського) суду, третейського суду;

4) особисто прямо чи побічно зацікавлений у результаті справи або є інші обставини, які можуть викликати сумнів у його об'єктивності та неупередженості;

5) є службова чи інша залежність від осіб, що беруть участь в справі, або їх представників в момент розгляду справи або в минулому або проведення ними ревізії (перевірки), матеріали якої послужили підставою чи приводом для звернення до господарського суду або використовуються під час розгляду цього справи [10, с.681].

Зауважимо, що участь експерта в попередньому розгляді цієї справи в якості експерта не є підставою для його відводу чи самовідводу. Якщо експерт не заявив самовідводу при наявності зазначених підстав, відведення може бути заявлене особами, які беруть участь в справі.

Відповідно до ст. 70 ГПК України, як експерт з питань права може залучатися особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права. Рішення про допуск до участі в справі експерта з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом [3].

Перекладач - громадянин, який володіє мовами, знання яких необхідно для письмового або усного перекладу і призначені господарським судом. Таким чином, особа, що забезпечує судовий переклад (перекладач), зобов'язана вільно володіти мовою судочинства і мовою учасників процесу. Вільне володіння мовою, знаннями які необхідні для перекладу, означає здійснення переказу без словника, з точністю і повнотою, що не впливають на встановлення істини у справі, і в темпі, що не ускладнює проведення судового розгляду [22, с.402].

Перекладач наділяється процесуальними правами і обов'язками з моменту винесення господарським судом ухвали про його притягнення в

справі і попередження про кримінальну відповідальності за завідомо неправдивий переклад. Участь перекладача відмічається в рішенні суду.

Перекладач зобов'язаний заявити самовідвід з підстав наприклад, коли є близьким родичем кого-небудь з осіб, які беруть участь у справі, їх представників; особисто прямо чи побічно зацікавлений в результаті справи або є інші обставини, які можуть викликати сумнів у його об'єктивності та неупередженості. Перекладач має право задавати питання всім особам, в процесі, в тому числі і суду. Ці питання повинні мати на меті уточнення сенсу перекладаються слів і виразів, з'ясування дійсного змісту понять.

Слід зауважити, що учасники господарського процесу не мають права приймати на себе обов'язки перекладача, хоча б вони і володіли необхідними для перекладу мовами. Перекладач має право задавати питання присутнім при перекладі учасникам процесу з метою уточнення сенсу перекладаються слів і виразів, знайомитися з протоколом судового засідання, в якому він брав участь, і робити зауваження, які підлягають занесені нию в протокол. Уразі неявки в судове засідання перекладача розгляд справи відкладається. За завідомо неправильний переклад перекладач несе кримінальну відповідальність за законодавством України [22, с.411].

Свідок – будь-яка особа, якій відомі відомості про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору судом. Свідок ділиться джерелом відомостей в фактах. Свідками можуть бути посадові особи та працівники організацій, які беруть участь в процесі в якості сторони і третіх осіб. Їхні свідчення підлягають оцінці господарського суду поряд з іншими доказами [25, с.138].

Відповідно до ст. 66 ГПК України свідок не має юридичної зацікавленості в ході справи, так як не бере участі в матеріально-правових відносинах. Фактичні дані повинні бути сприйняті свідком особисто або отримані з іншого відомого джерела інформації. За цим не є доказом фактичні дані, якщо свідок не може вказати джерело своєї поінформованості [3].

Свідок дає показання усно. При цьому він зобов'язаний відповідати на питання суду і осіб, які беруть участь у справі. З огляду на довірительний характер відносин представництва за господарського спору, закон не допускає питання в якості свідка представника сторони або третьої особи або захисника про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням обов'язків представника або захисника. У всіх інших випадках вони можуть бути викликані в суд і допитані в якості свідка. Особливо відзначимо, що відповідно до ГПК України ніхто не повинен примушувати до дачі показань і пояснень проти самих себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів.

Спеціаліст – в якості спеціаліста в господарському суді може виступити особа, що володіє знаннями експерта, але не є працівником експертної установи і не має ліцензії на проведення даного виду експертизи [54, с.203].

Таким чином, спеціалісти відрізняються від експертів тим, що:

- 1) не наділені повноваженнями на проведення експертизи;
- 2) не є співробітниками спеціальних експертних закладів;
- 3) не мають відповідних ліцензій на надання юридичних послуг;
- 4) недобросовісна діяльність фахівця або ухилення від здійснення функцій фахівця не тягне для нього правових наслідків ні адміністративного, ні господарського характеру.

Виклик господарським судом спеціаліста накладає на керівника організації, де він працює, обов'язок забезпечити фахівця можливістю з'явитися в господарський суд для виконання свого обов'язку. Господарський суд відповідно до ст. 71 ГПК України має право викликати спеціаліста, якщо розгляд питань, пов'язаних з господарською справою, вимагає спеціальних знань [63, с.148].

Представник – самостійний учасник господарського судочинства. Його процесуальне становище є складним: представник одночасно виступає і як особа, яка здійснює надані йому повноваження, і як носій самостійних процесуальних прав і обов'язків, тому він не відноситься ні до осіб, які

беруть участь у справі, ні до осіб, сприяють здійсненню правосуддя [62, с. 90].

Стаття 63 ГПК України вказує, що помічник судді забезпечує підготовку та організаційне забезпечення судового процесу. Його правовий статус визначений ст. 63 ГПК України. Обов'язки та процесуальну участь секретаря судового засідання представлені в ст.64 ГПК України. Процесуальний статус судового розпорядника визначений ст. 65 ГПК України [3].

РОЗДІЛ 3

Особливості процесуального статусу учасників господарського процесу

3.1. Питання реалізації процесуального статусу учасників господарського процесу

Відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її права і свободи є найвищою цінністю, при цьому їх визнання, дотримання і захист є обов'язком держави, зокрема, через визначення правового положення і статусу особи, а також створення умов для реалізації даних прав та свобод [1]. Право на захист делегується багатьом учасникам господарського процесу, пронизуючи все господарське судочинство. Однак його правильна реалізація є невід'ємною частиною для беззахисних осіб. Однією з гарантій, спрямованих на захист прав і законних інтересів учасників господарського судочинства є участь в господарському процесі їх законних представників.

Основними відмітними ознаками права на захист особи є:

- особливий суб'єктний склад реалізації права на захист, зумовлений складним статусом, а також участю законного представника і т.д.;
- особливі умови провадження процесуальних дій у особи;
- відособленість і специфічність деяких прав учасника господарського судочинства, передбачених ГПК України [68, с.99].

Потрапляючи в господарське судочинство, особа стає вразливою через специфічне незвичайне для неї положення, причому незалежно від свого процесуального статусу. Як суб'єкт господарського судочинства він наділяється сукупністю прав і обов'язків, що дозволяють йому відстоювати і захищати свої інтереси, проте в силу свого певних умов особа не може

ефективно і активно їх використовувати. Саме тому в сфері господарського судочинства з'являється така фігура, як представник.

В даний час в юридичній літературі переважної є позиція, відповідно до якої представництво визначається як правовідносини, в якому одна сторона (представник) на підставі наявного у нього повноваження виступає від імені іншої особи (яку представляють), безпосередньо створюючи, змінюючи, припиняючи для нього права і обов'язки, що виражається в наступних його видах: законне; договірне; суспільне [74, с.110].

Не можна не враховувати, що дана класифікація обумовлена постановкою на чільне місце певного критерію, з метою з'ясування правової природи представництва, його виникнення в господарському процесі, а також специфіки і призначення кожного з зазначених видів представництва і їх взаємозв'язку. На наш погляд, найбільш правильно виділяти ключовий критерій класифікації, згідно з яким на зазначені види представництва підрозділяється на підставах виникнення у особи представницьких повноважень.

Однак, на жаль, на сьогоднішній день законодавець визнає один з видів представництва (їх представники), випускаючи з уваги більш широке поняття і другий його вид – договірне представництво. Суперечливість вбачається і в формулюванні ст.56 ГПК України, назва якої передбачає, що в ній буде розглядатися коло осіб, що мають право виступати в господарському процесі в якості договірних представників і в якості законних представників, їх права, обов'язки і законні інтереси [3]. Однак не зовсім ясно, про який конкретно вигляд представництва йде мова, що передбачає доцільність заміни терміну «представник» в даній статті на словосполучення «договірний представник» для полегшення розуміння, тлумачення і правозастосування розглядається нами класифікації.

Договірним представником, як правило, виступає адвокат, або інша особа, про участь якого клопоче особа. У практичній правозастосовній діяльності нерідкі випадки, коли особа не в силах вдатися до платних послуг

адвоката, в силу чого вважаємо за доцільне ввести безоплатне представництво для всіх, хто потребує цього учасників процесу, що вкаже на існування підвидів договірної представництва: платне і безоплатне (буде вважатися процесуальними витратами).

Наділення особи повноваженнями законного представника, залученого в господарське судочинство, пов'язане з відсутністю в учасника господарського процесу дієздатності, що має на увазі під собою чітку вказівку закону, яке не залежить від волі і бажання особи, яку представляють. Очевидно, що особа, що не володіє дієздатністю, не може уповноважити ту чи іншу особу представляти її інтереси, однак і при наявності повної або часткової відсутності дієздатності, закон пов'язує цей факт не з досягненням особою повноліття, а з наявністю у особи психічного розладу.

Таким чином, виникнення у громадян повноважень законних представників учасників господарського процесу породжується юридичним фактом, що встановлює певні відносини сімейно-правового характеру між вищевказаними суб'єктами господарського процесу. На наш погляд, їх представництво повинно бути обов'язковим і безперервним і здійснюватися незалежно від розсуду посадових осіб процесуального органу, з моменту участі особи в господарському судочинстві до його завершення [79, с.107].

Поряд з законним представництвом учасників господарського процесу законодавством передбачена і така форма представництва, як договірна, в основі якої лежить угода, в відповідно до якого певна особа приймає на себе обов'язок по наданню допомоги учаснику процесу в захисті його прав та відстоюванні законних інтересів в ході провадження господарської справи. Таким чином, виходячи з функціональної діяльності адвоката, він забезпечує своєму довірителю належну якість і обсяг захисту у господарській справі за допомогою використання правових засобів і способів для здійснення такого захисту, наданих законом.

В якості основного моменту в діяльності захисника по роз'ясненню підзахисному його правового статусу є роз'яснення особі прав і надання

порад щодо їх використання. Вважаємо важливим факт ознайомлення підзахисного і його законного представника зі своїми правами, так як від того, наскільки особа усвідомить їх значення і буде знати як їх реалізувати, у чому залежить успішність забезпечення його законних інтересів в господарському судочинстві.

Складність цього процесу, на наш погляд, полягає в тому, що з'ясування юридичних особливостей прав особи залежить від розуміння даних положень його законним представником. Під представництвом розуміється діяльність представника в господарському процесі, що здійснюється від імені і в інтересах особи, яку представляють. Це передбачає не тільки сам по собі виступ представника в господарському суді від імені особи, яка бере участь у справі, а й захист його інтересів шляхом надання йому кваліфікованої юридичної допомоги в здійсненні ним своїх прав і запобігання їх порушення з боку інших учасників процесу.

Грамотне подання в господарському процесі представниками інтересів осіб, що беруть участь у справі, сприяє правильному і своєчасному розгляду і вирішення спору в господарському суді.

Представництво в залежності від волевиявлення експонованих осіб можна поділити на два види:

а) добровільне представництво, яке може виникнути тільки при наявності на це волевиявлення подається (зокрема, при договірному представництві, в основі якого лежать договірні відносини: договір доручення, трудовий договір);

б) їх представники, для виникнення якого не потрібно згоди акредитуючої, так як воно виникає в силу закону [81, с.440].

Порядок ведення справ в господарському суді через представників закріплений в ГПК України. Громадяни можуть вести свої справи в господарському суді особисто або через своїх представників. Ведення справи особисто не позбавляє громадянина права мати представників.

Права та законні інтереси недієздатних громадян захищають в господарському процесі їхні законні представники – батьки, усиновителі, опікуни або піклувальники, які також можуть доручити ведення справи в господарському суді іншому обраному ним представнику.

Представниками громадян, в тому числі індивідуальних підприємців і організацій, можуть виступати в господарському суді адвокати та інші надають юридичну допомогу особи. При цьому, факт надання юридичної допомоги має бути підтверджений наявністю відповідного цивільно-правового договору.

Справи організацій ведуть в господарському суді їх органи, що діють відповідно установчих документів організацій. Від імені ліквідованої організації в суді виступає уповноважений представник ліквідаційної комісії.

Представником в господарському суді може бути дієздатна особа з належним чином оформленими і підтвердженими повноваженнями на ведення справи. Не можуть бути представниками в господарському суді: судді, слідчі, прокурори, помічники суддів та працівники апарату суду, за винятком випадків, коли дані особи виступають в господарському суді в якості представників відповідних органів або законних представників. Не можуть бути також представниками особи, що не володіють повною дієздатністю або перебувають під опікою чи піклуванням [86, с.7].

ГПК України встановлює порядок оформлення і підтвердження повноважень представника. Повноваження керівників організацій, що діють від імені організацій в межах повноважень, передбачених законом, іншим нормативно-правовим актом або установчими документами, підтверджуються представляються ними суду документами, що засвідчують їх службове становище, а також установчими та іншими документами.

Повноваження законних представників підтверджуються представленими суду документами, що засвідчують їх статус і повноваження. Повноваження адвоката на ведення справи в господарському суді засвідчуються відповідно законом. Це, як правило, ордер і довіреність.

Повноваження інших представників на ведення справи в господарському суді повинні бути виражені в довіреності, виданій та оформленій відповідно до закону. Довіреність від імені організації повинна бути підписана її керівником або іншим уповноваженим на це її установчими документами особою і скріплена печаткою організації.

Представник має право вчиняти від імені особи, яку всі процесуальні дії. Однак повноваження на право підписання позовної заяви та відзиву на позовну заяву, заяви про забезпечення позову, передачі справи до третейського суду, повна або часткова відмова від позовних вимог і визнання позову, зміни підстави або предмета позову, укладення мирової угоди, передоручення, а також право на підписання заяви про перегляд судових актів за нововиявленими обставинами, оскарження судового акта суду, отримання присуджених грошових коштів або іншого майна повинні бути спеціально передбачені в довіреності, виданій особою, що потребує представництва [69, с.198].

У практичній діяльності відомі випадки, коли в якості договірних представників учасників господарського процесу виступають поряд з адвокатами друзі, знайомі, приятелі, далекі родичі. На наш погляд, така позиція ні в якій мірі не може перешкодити виконанню призначення господарського судочинства і негативно відбитися на захисті прав учасника господарського процесу. Також дана тенденція позитивно позначається на економії коштів учасників процесу, так як послуги адвоката коштують досить дорого, а у випадках, коли є серед знайомих юридично грамотні особи, то раціональніше скористатися їхньою допомогою.

Крім того, знайомі, друзі, родичі учасника господарського процесу найбільш зацікавлені в захисті його законних прав, ніж адвокати-захисники. Статус представника має ряд особливостей: з одного боку, представник захищає законні інтереси представляються учасників господарського судочинства, з іншого – він може мати свої власні інтереси в господарській справі. Однак, на жаль, часто зустрічаються випадки, коли інтереси особи і її

представника не просто в чомусь розходяться, а є діаметрально протилежними. Вважаємо за доцільне заповнити прогалини в законодавстві таким чином, щоб розглядаються інтереси збігалися і були спрямовані на реалізацію однієї і тієї ж мети.

3.2. Особливості прав та обов'язків учасників господарського процесу

Сторони користуються рівними процесуальними правами. Рівність правових можливостей сторін полягає в тому, що вони мають однакові можливості по використанню процесуальних засобів свого захисту. Стаття 42, 46 ГПК України встановлює права і обов'язки сторін, згідно з якою вони мають право:

- Знайомитися з матеріалами справи, робити з них виписки, знімати копії;
- Брати участь в судових засіданнях;
- Представляти докази;
- Брати участь у дослідженні доказів;
- Заявляти клопотання;
- Давати усні та письмові пояснення господарському суду;
- Приводити свої доводи і міркування з усіх питань, що виникають в ході судового процесу;
- Заперечувати проти клопотань і доводів інших учасників господарського процесу;
- Оскаржити судові рішення господарського суду;
- А також користуватися іншими процесуальними правами, наданими їм Господарським процесуальним кодексом України [3].

Не існує прав без обов'язків, тому законодавство передбачає, що сторони зобов'язані добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами, виявляти взаємну повагу до прав і охоронюваних законом інтересів другої сторони, вживати заходів до всебічного, повного та об'єктивного дослідження всіх обставин справи.

Сторони, крім загальних прав (для обох сторін), мають також виключні права (для кожної сторони окремо). Так, позивач вправі до прийняття рішення по справі змінити підставу або предмет позову, збільшити (за умови дотримання досудового врегулювання спору, у випадках, передбачених ГПК в цій частині) або зменшити розмір позовних вимог, відмовитися від позову. Відповідачу належить право визнати позов повністю або частково. Але процесуальні дії позивач і відповідач здійснюють під контролем господарського суду.

Господарський суд не приймає відмови від позову, зменшення розміру позовних вимог, визнання позову відповідачем, якщо ці дії суперечать законодавству або порушують чий-небудь права та охоронювані законом інтереси. У таких випадках суд розглядає спір по суті. Законодавством передбачена можливість участі в справі кількох позивачів або відповідачів, так звана процесуальна співучасть. У цьому випадку кожен з позивачів або відповідачів по відношенню до іншої сторони виступає самостійно.

Учасники судового процесу та їх представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається. Залежно від конкретних обставин суд може визнати зловживанням процесуальними правами дії, що суперечать завданню господарського судочинства, зокрема:

- 1) подання скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин, заявлення завідомо безпідставного відводу або

вчинення інших аналогічних дій, спрямованих на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення;

2) подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями;

3) подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер;

4) необґрунтоване або штучне об'єднання позовних вимог з метою зміни підсудності справи, або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача) з тією самою метою;

5) укладення мирової угоди, спрямованої на шкоду правам третіх осіб, умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі.

Якщо подання скарги, заяви, клопотання визнається зловживанням процесуальними правами, суд з урахуванням обставин справи має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання [3].

Суд зобов'язаний вживати заходів для запобігання зловживанню процесуальними правами. У випадку зловживання процесуальними правами учасником судового процесу суд застосовує до нього заходи, визначені ГПК України.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У даній роботі були проаналізовані теоретичні та нормативні положення, про правове становище осіб, які беруть участь в господарському процесі. Узагальнюючи результати, отримані в ході дослідження, сформулюємо основні висновки і пропозиції.

Рівень розвитку і досконалості сучасного українського господарського процесуального права, зокрема, норми, які регулюють положення осіб в господарському процесі, в значній мірі визначає демократизм правосуддя і його здатність здійснювати реальний захист прав і свобод, закріплених в Конституції України.

Розвиток інституту осіб, що беруть участь в господарському процесі, відбувається на основі галузевих принципів. І хоча, ГПК України приділяє чималу увагу особам, які беруть участь в господарському процесі, врегулювання даного питання недостатньо і все ще вимагає доопрацювання.

Природа участі позивача та відповідача в позовному провадженні обумовлена їх свободою в розпорядженні предметом спору, в формуванні його меж, в тому, що позовне провадження - область захисту приватного інтересу, де інтерес публічний представлений лише абстрактною зацікавленістю всіх членів суспільства в здійсненні справедливого правосуддя. При цьому справедливість, крім законності, багато в чому залежить від того, наскільки судові рішення відповідає очікуванням сторін.

Це є однією з причин розширення свободи сторін у скоєнні розпорядчих дій, аж до можливості сторін своїми діями порушувати власні матеріальні права, або взагалі відмовитися від них. Тому, відповідно до положень нового законодавства, можна зробити висновок, що суд в позовному провадженні – правовий інструмент в руках суб'єктів, які сперечаються, імовірно, є сторонами спірного господарського в широкому сенсі правовідносини. Це дає підставу для широкого поняття терміна позов,

як реалізації позивачем передбачених законом процесуальних засобів з метою отримання рішення, здатного задовольнити його інтерес.

Незважаючи на те, що законодавець не робить винятків для можливості застосування розпорядчих прав сторонами провадження у справах, що виникають з публічних правовідносин, таке застосування не узгоджується з цілями даного виду провадження, а також публічно-правовою природою справ, розглянутих в його рамках.

Правова природа позивача і відповідача обумовлена їх становищем в якості передбачуваних суб'єктів громадянського суспільства в широкому сенсі правовідносини.

Диспозитивність господарського права переноситься в позовну судочинство і проявляється в діяльності сторін, в їх правах і кореспондуючих обов'язків суду.

Проведене дослідження показало, що ефективність права багато в чому залежить від його внутрішньої узгодженості. Проаналізовано обсяг і зміст прав і обов'язків, що належать законодавчо визначеної категорії осіб, які беруть участь у справі. Процесуальні права і обов'язки, що належать окремим з них, дозволяють судити про наявність як «типових» прав і обов'язків, так і «нетипових», характерних тільки для деяких з зазначеної категорії осіб. Перелік подібних «нетипових» прав і обов'язків прокурора та осіб, які беруть участь від свого імені в захист прав і законних інтересів інших осіб або вступають в процес з метою дачі висновку по справі, свідчить про те, що зазначені особи не є учасниками справи. Вони є важливими учасниками господарського судочинства.

Найважливішою ознакою, яка вирізняє сторони від інших осіб, які беруть участь у справі, є юридична зацікавленість, що представляє собою законодавчо встановлену передумову права на пред'явлення позову. Юридична зацікавленість сторін в позовному провадженні полягає в очікуванні ними певного матеріально-правового результату, що реалізується

за допомогою виконання судового акта, що набрав законної сили і що підтверджує або спростовує спірні правомочності.

Сторона в процесі – це не конкретна фізична або юридична особа, а категорія, статус, роль, представляти яку може чисельно необмежене коло фізичних і юридичних осіб.

Визначено, що процесуальна правоздатність існує одночасно з цивільною правоздатністю, вона «вкладається» в громадянську правоздатність в момент виникнення права. Вона не може бути ширше цивільної правоздатності, тому що не можна вимагати більше, ніж маєш.

Порядок реалізації сторонами розпорядчих прав, поставлений під контроль суду, не цілком відповідним принципу диспозитивності господарського процесу: у випадках, коли суд не приймає відмову позивача від позову, визнання позову відповідачем або не затверджує мирову угоду з мотивів порушення зазначеними розпорядчими діями прав і законних інтересів інших осіб, він фактично стає ініціатором судового процесу, розпоряджаючись, по-перше, матеріально-правовим предметом судового розгляду і, по-друге, процесуальними засобами його захисту. Тим часом, ГПК України надає особам, які не брали участі у справі, можливість оскаржити судові рішення, що торкнулося їх права.

Існування будь-якого суб'єктивного права в рамках господарських процесуальних правовідносин одномоментно означає існування кореспондуючого юридичного обов'язку, тому існування процесуальних обов'язків сторін очевидно.

Проведений в роботі аналіз основних аспектів правового становища осіб, які беруть участь в господарському процесі, як думається, дозволяє прийти до наступних висновків:

- у ст. 4 ГПК України виділяються особи, які беруть участь у справі, але в той же час не розкривається зміст, а так само критерії або ознаки, що дозволяють зрозуміти такі поняття, як

"позивач" і "відповідач", що представляється можливим закріплення даних понять законодавчим шляхом.

- Слід ввести у ст. 17 ГПК України положення, які дозволяють третім особам, які не заявляють самостійних вимог оскаржити ухвалу суду про відмову у вступ третьої особи в процес;

- ГПК України передбачає особливі форми участі в господарському процесі прокурора. Але між тим у ст. 53 ГПК України, роль прокурора в господарському процесі необхідно зміцнити, шляхом удосконалення законодавства і повернення деяких повноважень даного учасника господарського процесу.

Необхідно законодавчим шляхом закріпити у ст. 61 ГПК України порядок передоручення повноважень представників сторін іншим особам, а також відповідальність за помилки, допущені ним у ході судового процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96–ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL:
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL:
4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL:
5. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038–XII // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 28. Ст. 232.
6. 25 років господарській юрисдикції в Україні: досвід та перспективи : матеріали Всеукр. наук.–практ. конф. (м. Харків, 20 трав. 2016 р.) / редкол.: В. Я. Тацій, П. В. Тихий, О. В. Бринцев та ін. Харків: Право, 2016. 204 с.
7. Авраїмов А. Ті, хто бачив усе // Закон і Бізнес. 2018. Режим доступу: https://zib.com.ua/ua/print/131658_zgidno_z_gpk_pokazannya_svidkiv_lishe_yakscho_nemae_inshih_d.html.
8. Бахуринський В. С. Правовий статус свідків у господарському процесі // Протокол. 2017. URL: https://protocol.ua/ua/pravoviy_status_svidkiv_u_gospodarskomu_protsesi.
9. Беляневич В. Є. Господарський процесуальний кодекс України (із змінами і доповненнями станом на 1 серпня 2014 р.): наук.- практ. комент. 4-те вид., перероб. і допов. Київ: Юстініан, 2014. 1299 с.
10. Беляневич В. Є. Господарський процесуальний кодекс України: наук.- практ. коментар. Київ: Юстініан, 2011. 1160 с.
11. Беляневич О. А. Уніфікація й диференціація права і судових процедур в теорії права та процесуальній науці // Теоретико-методологічні засади диференціації та уніфікації в цивільному, господарському й

адміністративному судочинстві в Україні: моногр. Київ: Ред. журн. «Право України», 2013. С. 11 – 31.

12. Белкін М. Л. Актуальні питання призначення судових експертиз у господарському процесі // Вісник господарського судочинства. 2009. № 3. С. 178-187.

13. Бичкова С. С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження: автореф. дис. доктора юрид. наук; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2011. 36 с.

14. Бондаренко К. В. До визначення категорії «правовий стан»// Юридичний науковий електронний журнал. 2014. № 4. С. 16 – 18.

15. Борщенко В. В. Групові позови в господарському процесі: дис. канд. юрид. наук: 12.00.04; ІЕПД НАН України. Київ, 2015. 223 с.

16. Булатов Є. В. Правовий статус установи як учасника господарських відносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук; ІЕПД НАН України. Донецьк, 2005. 20 с.

17. Булатов Є. В. Правовий статус установи як учасника господарських відносин: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук; ІЕПД НАН України. Донецьк, 2005. 318 с.

18. Васильєв С. В. Господарський процес України: Підручник. Харків: Еспада, 2010. 288 с.

19. Васильєв С. В. Цивільний процес: навч. посіб. Харків: Одиссей, 2008. 480 с.

20. Голубцова О. О. Классификация субъектов гражданских процессуальных отношений (теоретическое и практическое значение) // Актуальні проблеми держави і права; МОНмолодьспорт України, НУ «ОЮА». Одеса: Юрид. л-ра, 2012. Вип. 66. С. 299 – 304.

21. Господарське процесуальне право України: навч. посібник для підготовки до іспитів / упоряд. І. В. Тетарчук, Т. Є. Дяків. Київ: Центр учб. л-ри, 2014. 208 с.

22. Господарський процесуальний кодекс України з постатейними матеріалами. Київ: Юстініан, 2008. 872 с.
23. Грек Б. М. Господарський процес України (у схемах): навч. посіб. Київ: Прецедент, 2006. 144 с.
24. Грошевий Ю. М. Професійна правосвідомість судді та правоздатність рішень суду: кримінально-процесуальний аспект // Університетські наукові записки. 2005. № 4 (16). С. 248 – 255.
25. Дем'як В. М. Учасники господарського процесу у позовному провадженні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук; НДІ приват. права і підприємництва НАПрН України. Київ, 2012. 19 с.
26. Дем'як В. М. Учасники господарського процесу у позовному провадженні: дис. канд. юрид. наук; НДІ приват. права і підприємництва НАПрН України. Київ, 2012. 232 с.
27. Демченко С. Складники ефективності господарського судочинства // Вісник Академії управління МВС. 2010. № 2 (14). С. 21 – 27
28. Демченко С. Ф. Теоретично-методологічні засади ефективності господарського судочинства: Монографія. Київ: Преса України, 2009. 240с.
29. Дерев'яно Б. В., Туркот О. А. Захист прав суб'єктів господарювання: навчальний посібник; 2-е вид., переробл. і доповн.; МВС України, Донецький юридичний інститут. Львів: Ліга-Прес, 2019. 150 с.
30. Джумагельдієва Г. Д. Хто може бути судовим експертом? // Вісник господарського судочинства. 2007. №24. С. 87.
31. Діткевич І. І. Адміністративна процесуальна правосуб'єктність: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец.; Харків. нац. ун-т внутрішніх справ. Харків, 2011. 20 с.
32. Дрішлюк В. І. Реформування господарського процесуального законодавства в частині досудового врегулювання господарських спорів // Південноукраїнський правничий часопис. 2015. № 3. С.81–83.

33. Дрішлюк В. І. Судова реформа у сфері господарського судочинства / В.І. Дрішлюк // Південноукраїнський правничий часопис. 2017. № 3. С.3 – 6.
34. Духовна О. Свідок як новий учасник господарського процесу// ЛІГА: ЗАКОН. 2018. URL: <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2018/2/22/168629.htm>.
35. Зеленін В. О. Місія господарських судів як у системі загальних судів, так і в цілому в правовій системі держави // Вісник господарського судочинства. 2006. № 3.
36. Зятіна Д. Докази і доказування в господарському процесі: новітня практика Касаційного господарського суду/ Підприємництво, господарство і право, №. 2019. с.83–88. URL:<http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/6/15.pdf>
37. Ільницький О. Характеристика правового спору з позицій концепції правовідношення // Вісник Академії правових наук України: зб. наук. пр.; редкол.: В.Я.Тацій та ін. Харків: Право, 2012. № 3 (70). С. 195 – 203.
38. Константий О. В. Щодо проблеми правової культури суддів як умови забезпечення прав і свобод особи в Україні // Вісник Академії правових наук України. 2008. № 1 (52). С. 57 – 66.
39. Конституційне звернення щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 35 Господарського процесуального кодексу України, у взаємозв'язку з положеннями частини четвертої статті 35, частини другої статті 43 ГПК України. URL:http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/16-3680_yspravlen.pdf.
40. Короєд С. О., Кресіна І. О., Прилуцький С. В. Концепція реформування судової влади України. Судова апеляція. 2015. № 3 (40). С. 6–34.
41. Костюк В. Л., Біда К. М., Бонтлаб В. В. Господарське процесуальне право України: навч. посіб. за ред. В.Л. Костюка. Київ: Ін Юре, 2009. 223 с.

42. Малетич М. М. Фізична особа, зацікавлена у розгляді справи, як учасник господарського процесу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2015. 19 с.
43. Манойленко К. Новий ГПК не говорить, як суд повинен установлювати достовірність названого свідком джерела // Закон і Бізнес. 2017. URL: http://zib.com.ua/ua/130969svidki_v_gpk_proces_mozhe_vtratiti_operativnist_i_prostotu.html.
44. Марочкін І. Є., Сибільова Н. В. Організація судової влади в Україні: навч. посіб. Харків: Одісей, 2007. 328 с.
45. Мелех Л. В. Правова характеристика інституту доказів і доказування закордонних країн // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2016. Вип. 1. С. 252–261.
46. Мелех Л. В. Господарський процес: підручник. Львів: ЛьВДУВС, 2016. 367 с.
47. Мельник Я. Я. Обов'язки учасників цивільного процесу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук; НДІ приват. права і підприємництва НАПрН України. Київ, 2013. 20 с.
48. Мілаш В. С. Господарське право: курс лекцій: у 2 ч. Харків: Право, 2008. Ч. 1. 496 с.
49. Назаров І. Використання терміна «суд» у законодавстві України // Вісник Академії правових наук України. 2009. № 4 (59). С. 180 – 189.
50. Ніколенко Л. М. Господарське процесуальне право України: підручник. Одеса: Фенікс, 2011. 512 с.
51. Ніколенко Л. Суб'єкти процесу доказування в господарських судах України // Юридичний журнал. 2003. № 8. С. 124 – 125.
52. Панчук І. О. Загальні риси професійної правосвідомості суддів // Часопис Національного університету. «Острозька академія». Серія: Право. 2013. № 1(7).

53. Первушина А. А. Інститут сторін як основних учасників господарського процесі // Юридичний вісник. 2012. № 3(24). С. 103 – 109.
54. Подцерковний О. П., Квасніцька О. О., Степанова Т. В. Господарське процесуальне право: підруч. за ред. О.П. Подцерковного, М.Ю. Картузова. Харків: Одіссей, 2012. 400 с.
55. Попова С.М. Особливості реформування системи господарського судочинства в Україні. Наше право. 2015. № 4. С. 30–35.
56. Притика Д. М. Господарські суди в Україні: правові засади організації та здійснення правосуддя. Київ: Ін-Юре, 2002. 624 с.
57. Прокопанич Г. К. Особливості призначення судових експертиз в господарському процесі України // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2013. Вип. 3. С. 253-257.
58. Рєзнікова В. В. Відповідальність учасників господарського процесу за зловживання правами та невиконання процесуальних обов'язків. Університетські наукові записки. 2017. № 63. С. 149–166. URL: <http://www.univer.km.ua/visnyk/1653.pdf>
59. Рєзнікова В. В. До питання про поняття господарського процесу // Економіка та право. Серія: Право. 2015. № 2. С. 38-44.
60. Роїк О. Показання свідка як доказ у господарському процесі // Юрист&Закон. 2017. URL: https://www.asterslaw.com/ua/press_center/publications/participation_of_witnesses_in_commercial_litigation_in_ukraine.
61. Роїна О. М. Господарський процес : практ. посіб. 5- те вид., доп. і перероб. Київ: Алерта, 2011. 192 с.
62. Россильна О. Правова природа представництва у господарському процесі // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2013. Вип. 3. С. 90-92.
63. Світличний О. П. Господарський процес: підручник. Вид. 2, перероб. і доп. Київ: НУБіП України, 2018. 342 с.

64. Святогор О.А., Кременовська І.В. Ліквідація господарських судів – реформа чи шкода? // Право і суспільство. 2015. № 4. С. 67 – 75.
65. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підруч. 3-є вид. Київ: Алерта, 2012. 524 с.
66. Смітюх А. В. Учасники господарського процесу // Господарське процесуальне право: підручник; за ред. О.П. Подцерковного, М.Ю. Картузова. Харків: Одісей, 2011. С. 70 – 112.
67. Степанова Т. В. «Неписані» принципи господарського процесуального права // Правова держава. 2012. № 15. С. 107 – 112.
68. Степанова Т. В. Вдосконалення положень про статус суддів та підсудність господарських справ // Тези доповідей і наукових повідомлень 63-ї наук. конф. проф.-викл. складу та наук. працівників ЕПФ ОНУ ім. І.І. Мечникова. Одеса, 2008. С. 99 – 101.
69. Степанова Т. В. Глобалізація та реформування господарського процесуального права в Україні // Актуальні проблеми сучасного законодавства України: зб. наук. статей та тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф.; Одеський ін.-т підприємництва та права. Одеса: Фенікс, 2012. С. 198 – 201.
70. Степанова Т. В. Класифікація учасників господарського процесу // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: юриспруденція. 2015. Вип. 15, том 2. С. 62–64.
71. Степанова Т. В. Поняття учасника господарського процесу // Jurnalul juridic național: teorie și practică. 2015. №4/2 (14). С. 87 – 92.
72. Степанова Т. В. Правова регламентація суспільних відносин між учасниками господарського процесу // Механізм публічно-правової і приватноправової регламентації суспільних відносин у адміністративно-політичній, соціально-культурній тв господарській сферах: кол. моногр. / П.П. Білик, О.І. Миколенко, О.М. Миколенко та ін.; за заг.ред.О.І. Миколенка. Одеса: Фенікс, 2016. С. 193 – 223.

73. Степанова Т. В. Процесуальний статус учасників позовного провадження у господарському судочинстві: теоретико-правові та праксеологічні аспекти: монографія; НАН України, Інститут економіко-правових досліджень. Одеса: Фенікс, 2017. 494 с.

74. Степанова Т. В. Стабільність і динамізм як основні якісні характеристики правового регулювання статусу учасників процесу // Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики: матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. Миколаїв: НУК, 2016. С. 109 – 112.

75. Степанова Т. В. Учасники процесу як комплексний інститут процесуального права // Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики: зб. тез доп. VII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 11–12 вересня 2015 р.). Миколаїв: НУК, 2015. С. 51 – 53.

76. Степанова Т. В. Щодо змісту господарської процесуальної правосуб'єктності // Jurnalul juridic național: teorie și practică. 2015. № 3(13). – С. 57 – 60.

77. Степанова Т. В. Щодо змісту поняття «конфлікт інтересів» // Матеріали 70-ї наук. конф. проф.-викл. складу економіко-правового факультету ОНУ імені І. І. Мечникова, присвяченої 150-й річниці Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова. Одеса: Астропринт, 2015. С. 141 – 143.

78. Стефанів Т. У чому полягають переваги та ризики запровадження інституту свідка в господарському процесі // Закон і Бізнес. 2017. Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/128683v_chomu_polyagayut_perevagi_ta_riziki_zaprovadzhennya_instit.html.

79. Стоянов А. Д. Науково-практичний коментар Господарського процесуального кодексу України. Київ: ЦУЛ, 2014. 384 с.

80. Холод О. М. Щодо сутності поняття «конфлікт» // Вісник Луган. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. 2012. № 4(239). Ч. I. С. 48 – 54.

81. Цісельська Х. О. Законний інтерес як критерій класифікації учасників господарського процесу // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. Одеса: Юрид. л-ра, 2012. Вип. 66. С. 434–442.
82. Чапля О. Класифікація учасників у господарському процесі України // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. 2005. № 1. С. 224 – 226.
83. Чапля О. М. Щодо поняття учасників господарського процесу // Підприємництво, господарство і право. 2005. № 2. С. 132 – 135.
84. Чернадчук В. Д., Сухонос В. В., Нагребельний В. П., Лук'янець Д.М. Господарське процесуальне право України: підручник; за заг. ред. В.Д. Чернадчука. Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. 331 с.
85. Чернадчук В. Д., Сухонос В. В., Нагребельний В. П., Лук'янець Д.М. Господарське процесуальне право: підручник за ред. В.Д. Чернадчука. 2-ге вид., перероб. і доп. Суми: ВТД «Університетська книга», 2009. 378 с.
86. Чернолуцький Р. В. Проблеми правосуб'єктності осіб у колізійному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2006. 22 с.
87. Чернолуцький Р. В. Проблеми правосуб'єктності осіб у колізійному праві України: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2006. 284 с.
88. Шелухін М. Л. Господарське процесуальне право: навч. посібник. Київ: Центр навч. л-ри, 2006. 264 с.